

Somogyi Győző

Keresztény művészet – modern művészet

Távlatok

■ A keresztény és a modern művészet csak úgy hasonlítható össze, ha az emberi kultúrtörténet távlatába helyezzük. Jézus születésétől számítva 2016-ot írunk, a keresztény vallás gyökerei azonban ennél mélyebbre nyúlnak. Az Újszövetség az Ószövetségre épül, ez ősi vallásokra és mítoszokra megy vissza. Keresztény művészet, kultúra és vallás egybeolvad a több tízezer éves történelem nagy kultúráival. Hatalmas civilizációk öröksége, sokszínű műveltség és tapasztalat, amire a kereszténység épült. A teológia „őskinyilatkoztatásról” beszél, és mindezt egyetlen közös hagyományláncnak tekinti.

Minden nagy kultúra a teremtő Istenre és a természetre hivatkozik, és valláson alapul. Távoli korok és helyek alapmítoszai, szertartásformái hasonlóak, gyakran azonosak. Azonos a szépségeszmény. A régészek csak szép tárgyakat hoznak felszínre. Ugyanúgy szép az ősemberrajz, mint a hindu istenszobor vagy a gótikus szárnyas oltár. A szín és formahasználat, arány és lépték azonos törvényeket követ. Ugyanez áll a zene, az építészet, a kézművesség területén. Az emberi művészet számtalan változatával egységes birodalom, ahogy a természet végtelen változatossága mellett is ugyanaz.

A keresztény művészet ennek a hagyományláncnak a része.

Ennek ellenpontja a modernitás.

Nem egyes műtárgyakat hasonlítunk össze, hanem az emberiség sorsára, a Föld életére gyakorolt hatását mérlegeljük, amikor ezt a két kultúrát egymás mellé állítjuk.

Látta isten, hogy jó

A bibliai teremtéstörténet a világ részeinek megalkotása után újra és újra megismétli ezt a mondatot: „És látta Isten, hogy jó.”

Ez a keresztény művészet kulcsmondata.

A létezés rendjének felismerésén és igenlésén alapul a művészet. A létező dolgok, az élettelen csillagoktól a földi élőlényekig a létezés örömet sugározzák. Ők is látják, hogy

jó. Jó a növények kirobbanó burjánzása, az állatok létharca, makacs szaporodása és újrakezdése, a vizek körforgása. De még a kő és homokszem is a létezést akarja.

A dolgok formája és működésük azonos törvények szerinti rendje jó, szép – de a legtöbb régi nyelvben a „jó” és a „szép” ugyanaz a szó. A világ nemcsak jó, de szép is, és ez az állítás igaz. Az égitestek mozgása, a keletkezés és elmúlás időfolyama, a természet valamennyi formája maga az esztétikum. Létezésük rendjének igenlő felismerése az, amit az ember a „szép” szóval kifejez. A dolgok szépsége azonban objektív, az emberi értékítéllettől függetlenül. A világ az ember nélkül is szép.

A művészet nem emberi találmány. Az esztétikum létrehozója, az „ösművész” Isten, aki a szépség forrása.

Nem élettelen műtárgyakat teremt, mint az ember-művész, hanem élő műalkotásokat, amelyek további szépségeket hoznak létre, folytatva a teremtést. A kozmikus és vulkáni mozgás, a Nap, szél és víz munkája újabb szépségeket teremt. Szép a kő belseje, a kanyargó folyómeder vonala, a hóesés. A madarak éneke, a halrajok cikázása, a szaporodás és kiválasztódás, majd pusztulás általi formagazdagság már az élőlények alkotó hozzáadása a léthez.

A létezők válasza, hatalmas „igen” kiáltása a teremtésre a művészet.

Az ősmítoszok Paradicsoma azt jelképezi, hogy Isten a Földet, mint élő szépséget az emberre bízta, hogy őrizze és folytassa a művet. Ez felelősség az életfolyamatok és az esztétikai rend iránt, és parancs az élet esztétikumára, vagyis a művészetre. Az ember társteremtő, ha igent mond a világra, és megismétli az isteni szót: kimondja, hogy a világ jó és szép. Az ember az, aki a létre tudatos „igennel” válaszol, akarja, elfogadja, és szeretettel utánozza, ismétli. A természeti formák kedvelése és utánzása örömmérettel jár, ugyanúgy, mint az evés, ivás, szaporodás vagy a játék. Ezt a tevékenységet – amely maga a művészet – elvben mozgathatja tapasztalat vagy ösztön a lét mögött álló teremtő Isten felismerése nélkül is. Hogy a pacsirta éneke

vagy a felkelő Nap sugara Istent dicséri, az lehet antropomorf hasonlat. Az a több tízezer év azonban, ameddig az emberi kultúrtörténetben visszatekinteni tudunk, csak vallásos művészetet ismer. Ateista kultúrát a modernitás kivül mindaddig nem találtak, bár ebbe óriási pénzt és energiákat fektetnek. A legősibb társadalmaktól kezdve az ember a művészetet vallási kultusz keretében műveli, mint varázslatot, imát, az Istennek adott választ. A modernitásig csak szakrális művészet létezett. Az egyes művészeti ágak részei a teremtést iglenlő és a Teremtőt dicsérő kórusnak, ösliturgiának, melynek megnyilvánulási formái a vallási szertartások. Feltételezi, hogy a szépség örök és változatlan, az ember is lényegében ugyanaz Ádám óta. Nincs időbeli fejlődés. Hatalmas kultúrák, civilizációk hullámzó emelkedése és hanyatlása a művészettörténet. Viszonyítási pont a teremtő Isten, a mennyország és az egyszerű Paradicsom. Az eszménykép az égben és a múltban van. Az ehhez való kreatív visszafordulás (megtérés) a művészet alapmozdulata. Ennek helyreállítása, rekonstrukciója szül új és új formákat. Bárhol és bármikor lehet aranykor, születhet zseni. A vallásos művészet kulcsszavai: örök, ősi, hagyomány, ismétlés, másolás, alázat, szeretet, mester, tanítvány, stilizálás, szertartás, ünnep, öröm, körforgás.

A Jézus-képmás

Jézus alakja az a többlet, amit a kereszténység hozzátesz az emberi kultúra nagy láncolatához. Jézus feloldja azt az ellentmondást, amely a létigenlés és egyes monoteista vallások képtilalma között feszül. A keresztény képteológiát a VII. században az iszlám hatásra fellépő képrombolás ellenében fogalmazta meg Damaszkuszi Szent János. Lényege az, hogy Jézus személyében Isten látható testi alakban jelent meg a Földön. Szavai, „aki engem lát, látja az Atyát” azt jelentik, hogy nemcsak tanítása, de tettei, emberi arca és teste is kinyilatkoztatás. A láthatatlan Isten nem ábrázolható. Jézus azonban, mint az Atyaisten képmása (ikonja), igen. Jézus utánzása maga a kereszténység, ábrázolása az istentisztelet része. A Jézust ábrázoló kép, szobor, írás, zenemű az „ikon ikonja” megfelelő szabályok betartásával szentkép. Ugyancsak szent az embernek Isten képmásaként, a természetnek Isten keze nyomaként való ábrázolása.

Ez a gondolat a keresztény művészet alapja.

Arról szól, hogy a világ jó és szép, élni mindenképpen érdemes, végül a jó győz. A lét törvényei megismerhetők és követhetők. A művész szabadon elkötelezi, átadja magát, hagyja, hogy a kezét Isten mozgassa. Elfogadja, hogy szolgál, hagyományt követ, és szabadsága relatív. De éppen ez az elfogadás ad elegendő teret és szabad kezét a szépséghez,

és biztonságot, hogy nincs egyedül. Nem a semmiből indul, hanem óriások vállán áll. A keresztény vallást kultúrája és művészetének szépsége is igazolja. Európa építészeti és zenei csodái, festészete és szobrászata keresztény talajból nőttek ki. A természet létformája az esztétikum, a teremtést iglenlő vallások kultúrája ezért szép, tárgyai tartósak, működőképesekek és szépek.

Modernitás

A modern művészet, mint stílus, alig százéves. Am ahogy a keresztény kultúra gyökerei mélyebbre nyúlnak az időben Jézusnál, a modernitás mint eszme is jóval régebbi.

Ideológusai a francia felvilágosodást és forradalmat ünneplik határpontként, de előzményei közé sorolják az angol ipari forradalmat, a reformációt és reneszánszt, a felfedezések és gyarmatosítás folyamatát, a középkor végén születő pénzgazdaságot, a humanizmust, az antik görög civilizációt és a Római Birodalmat.

A modernitás látszólag spontán történelmi folyamatból, a XIX. századra irányított mozgalom, kidolgozott eszme-rendszer lett. Ma egy ateista vallás dogmákkal, mítoszokkal, eszkatológiával, rítusokkal, az élet minden területére kiterjedő előírásokkal és tilalmakkal. Egységes ideológiai, politikai, gazdasági uralmi rendszer, egyforma kötelező kultúrával és művészettel. Önmagát mint a fejlődés csúcát, a világ létének célját és értelmét határozza meg. Történetét az ősröbbanástól máig forradalmi lépésekből álló egyenes vonalú, töretlen felívelésnek írja le, és maga nevezi modernizációnak, újabban globalizációnak.

Ez a rendszer ma teljesen uralja a Földet. Nincs olyan eldugott zuga, ahová el ne ért volna. Nincs olyan társadalmi alakzat, amely alapelveit kétségbe vonná, és ne akarna modern lenni. Egyének és kis közösségek próbálkozhatnak, de ők is kénytelenek modern keretek között élni.

A viág rossz

Az emberi történelem évezeideivel mérve a modernitáshoz vezető eseménylánc is a világ keletkezéséig megy vissza.

Lehetne nem-lét (semmi) és lehetne másként-lét (káosz). Erre a lehetőségre is utal a teremtéskor hétszer ismételt bibliai mondat: „Látta Isten, hogy jó.”

Vallási mítoszok és irodalmi művek sokasága ír az angyalok lázadásáról és a Teremtő ellenlábasáról, a Rosszról, a Sátánról. Ez a teremtett világ elutasítása, a létezés törvényeinek kritikája és egy általa létrehozandó másik világ ígérete.

A létellenes erő működése ugyanolyan őstapasztalat, mint a létigenlés.

A teremtő nélküli, önmagától keletkező világ gondolata a kozmikus rend megváltoztatásának, elpusztításának és

mást létrehozás szándékával a sötét angyal programja, aki magát Lucifernek, fényhozónak nevezi.

Ehhez az embert a világ kritikájának, kijavításának terével igyekszik megnyerni. Isten és a természet a szabadság és tudás gátja, ha átléped, te leszel az Isten. A kultúra történetét a csodálatos műalkotások mellett a sátáni rombolás és ellenteremtési kísérletek írják, amelyek mindig tömeghalállal, pusztulással végződnek. Jelképei a Babel tornya, az apokaliptikus fenevadja és a többi vallás hasonló képei.

Amit a vallási tradíció ezekkel a mitikus képekkel ábrázol, azt a modernitás tudatosan magáénak vallja. Lucifer a felvilágosodás hőse. A modernitás ma, teljes győzelme tudatában büszkén vállalja és hirdeti Lucifer programját, szimbólumaival együtt. Már nem álcázza deizmusnak vagy javító szándékú reformnak, hanem a teljes lerombolást és a másik, ember alkotta valóságot tüzi zászlajára.

A modernitás önmagát mint az ember forradalmát, sötét elnyomó erők elleni szabadságharcát határozza meg. Ez a sötét elnyomó erő a vallás, végső soron az Isten. A modernitás lényege a vallással való szakítás. Első számú programpontja „a múltat végképp eltörölni”, a vallásos kultúrák által létrehozott alakzatok eltakarítása a fejlődés útjából. Alapelve, hogy nincs Isten, a létező dolgok a tudattalan anyag véletlen önmozgásának eredményei. A földi életet esetlegesnek, a kultúrát egy kezdeti káoszából való önfejlődési folyamatnak fogja fel. Az értelem és tudat az állatból kifejlődő emberrel jelenik meg a világban, és az idővel folyamatosan tökéletesedik. Megvilágosult csúcspontját, nagykorúvá válását az Istennel való szakítással érte el.

A modernitás viszonyítási pontja a jövő, melyet a tudomány hoz létre. Az egyre távolibb időpontba tolt fényes jövő az a mézesmadzag, amivel Lucifer az emberiséget vezeti.

A vallás legyőzése annak a közügyből magánügygé való lefokozásával a XIX. században megtörtént. A XX. században már „a modern embernek csak egy ellensége van: a természet, a vak elemek. Ezek ellen küzdeni: ez a mai kultúra”. (Hatvany Lajos, 1914.)

A modernitásban a természet nem csodálat és utánzás tárgya, nem igazodási pont. Ellenség, amelyet le kell győzni. Ha a vallás az ember „igen” válasza a teremtésre, melyről „látta Isten, hogy jó”, akkor a modernitás az ember „nem” kiáltása a világra, melyre Lucifer kimondta, hogy rossz. A XX. század végére a földi természet legyőzése befejeződött.

Az eget repülőgépek és kondenzcsíkok fedik, a csillagokat fényszennyezés takarja. Az óceánt nejlonzacsok borítják, a tájat autópályák és kockaépületek. Mindenütt a gépek hangjai zúgnak, harsognak. A keresztény vallás romokban hever. A templomban hangszóró, műfény, diavetítő, gáz-

konvektor és gitáros happening fogad, a pap modern eszméket hirdet.

A modernitás keresztény kultúrkörben felnőtt, lényege szerint keresztényellenes folyamat. Irányítói – látszólag teljes győzelme ellenére – ma is sokkal több pénzt és energiát fordítanak a kereszténység elleni harcra, mint a fényes jövőre.

Tudományos intézmények és programok sokasága dolgozik azon, hogy bebizonyítsa Isten és a lélek nemlétét, a világ önkeletkezését, az ember majomtól származását, az egyirányú törzs- és társadalomfejlődést, megváltoztassa az emberi természetet és mesterséges embert hozzon létre.

A művészet támogatásának és tűrésének feltétele a keresztény tradíció lejáratása és kigúnyolása, a kereszténység tárgyi és eszmei emlékeinek rombolása.

Modern tudomány és a művészettörténet

Mivel a harc végső soron az emberi lélekért folyik, Lucifer háborújának fő színtere a tudomány és a művészet. Mindkettő szabad luciferi értelemben: szabad a teremtett világ ellen, annak elpusztítása irányában működni.

A modern tudomány feladata nem a világ megismerése, hanem átalakítása. A művészet pedig – marxista kifejezéssel – „harci fegyver” az Isten és természet elleni háborúban. A modern művészettörténet a keresztény kultúra lebontásának, a szentség (szakralitás) felszámolásának, majd betiltásának története.

A művészet a reneszánszban fokozatosan levált a vallásról. Már nem a liturgia része, nem a Teremtés dicsőítése. Témája egyre inkább az ember, az ember alkotta dolgok, a vallás csak egy választható motívum.

A világ jósága és szépsége, Isten igazságossága kérdésessé válik (lásd Shakespeare drámái), a zene leválik a liturgiáról, képzőművészetben a stilizált égi teret a földi perspektíva, a szentképet a profán látványfelszín váltja fel.

De a szépség fogalma fennmarad, a művészet még ezer szállal kötődik a tradícióhoz, a jóra és igazra hivatkozik, és indirekt módon, kérdőjelekkel bár, de továbbra is igenli a teremtést és az életet.

Az áttörést a felvilágosodás hozza. Vezéralakjai nyíltan meghirdetik a keresztény vallás elpusztítását, Isten tagadását, a világ csak anyagi, tetszés szerint formálható tárgy lesz. Isten helyére az ember lép, mint a jó szép és igaz mércéje és meghatározója, majd megszüntetője. A világ nem kész remekmű, hanem bizonytalan eredetű, kaotikus anyag, amelyet az embernek kell meghatározni és megformálni.

A XIX. század stílusváltásai mind ebben az irányban hatnak, ezen elvek alapján működnek.

A XX. század művészeti elméletei és kiáltványai már nyíltan a vallási tradíció elleni harcban jelölik meg a modern művész feladatait, és megfogalmazzák annak haditervét. Az „izmusok” látszólag színes világa egyre szűkül, és a kortárs művészet a század végére egy egész világon kötelező, lehatárolt magatartást jelent, amelytől eltérni fejvesztés terhe mellett tilos. A művész köteles követni a hatalmi központ utasítása szerinti „fősodort”, feladata a formálódó ateista világbirodalom szolgálata.

A szolgálai beszűkülés leglátványosabb az építészetben: csak rideg és embertelen kockaforma és mesterséges anyag engedélyezett. Hasonló elvárással számolhat a zeneszerző, a színész, a látványművész is.

A modernitás a folyamat kezdetén istenséget ígért a művésznek. Elhitette vele, hogy a vallás béklyóit levette teljesen szabad lesz, kizárólag saját ösztönét, kísérletező zsenijét követheti. A folyamat végén egy diktatúra szűk ketrecébe zárva találja magát, betiltva egyetlen ihletője, a szépség.

A diadalmas modernitás a művészet elveit a következőkben határozza meg:

- Bemutatni, hogy a világ rossz, az élet értelmetlen.
 - A múlt maradványai és a természet ellen irányuló forradalom érdekében felszítani az elégedetlenséget, kilátástalanságot, a rombolás és változás vágyát.
 - A tragédiákat, bűnöket, ijesztő és elborzasztó dolgokat aránytalanul kiemelve kell bemutatni (lásd a hírközlés „csak a rossz hír a jó hír” alapelve).
 - Az esztétikum csak eszköz, az „üzenet”, az „eszmei mondanivaló” a lényeg, a kérdésfelvetés, azaz a kétely, a bizonytalanság, a néző (olvasó) összezavarása.
 - Kötelező a negatív érzelmek felkeltése és bemutatása: harag, düh, undor, gyűlölet. Eszközei a kritika, gúny, ironia, fekete humor, groteszk, cinizmus, annak sugalmazása, hogy nincs jó, nincs hős és szent, minden és mindenki egyformán gonosz.
 - A kritika a múlt és a vallás ellen irányul, de végső soron Istent leleplező teremtéskritika.
 - A természet és az élet giccses, ellenséges közeg. Feladat a természetben nem létező, a modern ember által alkotott mesterséges anyagok, formák idealizálása és kötelezővé tétele.
 - Az ember csak kritikusan, csúf és gonosz vonásait részletezve ábrázolható, az önpusztító, életellenes társadalmi alakzatok kiemelt dicséretével.
 - Múlt és jelen legyen sötét, hogy az ígért jövő kontrasztosan fényesnek lássék.
- A modernitás fejlődésével a művészetben is érvényes: minden relatív. Értékmérő az idő múlása: minden későbbi

fejlettebb (jobb, értékesebb) minden korábbinál. Igazodási pontok a hatalmi centrumok által diktált trendek. Az ezekhez való gyors idomulás jelenti az értéket. Kulcsszavak: új, mai, emberi, kortárs, jövőbemutató, tudományos, kísérleti, versenyképes – de semmiképpen sem szép.

A modern kultúra alkotásai nagyok, hangosak, gyorsak, de nem szépek. Ideológusai elvetik a szépség fogalmát, helyette funkcióról, másságról, különösről beszélnek. A modern civilizáció büszkén csúnya és természetellenes. Hívei bódultan követik, mint bogár a lámpafényt, de nem szeretik. A modern ember az egyébként megtagadott múltat és természetet keresi, ha szépre és öröme vágyik.

Csak a szent marad

Összevetve a két kultúrát, úgy látszik, hogy a kereszténységnek vége, csak modern művészet létezhet. Ez azonban csak látszat. Hordozója, a modernitás, egy önfelszámoló rendszer. Az egyirányú, egyre gyorsuló fejlődés elve, a fékezés tilalma magában hordja végzetét. Modernitás addig van, amíg a természet és a vallásos kultúrák tartalékait feléli. Tiszta vizet, jó levegőt, magasztos eszméket és szép tárgyakat gyártani nem tud, csak elhasználni. A modern egyén és társadalom saját reprodukciójára is képtelen, élőerejét a nem-modern népekből meríti. Mára azonban a diadalmenet körbeért a Földön.

A modern művész biztos lehet abban, hogy még életben elavul. Művei rövid életű, mesterséges anyagokból készülnek – de még gyorsabban végez velük a kötelező trendváltás.

Művészetnek és művésznek nincs helye a modernitás birodalmában. Az avantgárdban a „szép” szitokszó. A művészeti iskolák tervező, eszmeközvetítő, rábeszélő és reklámfeladatokra képeznek szakembereket. A modern művészetet maga a modernitás számolja fel.

Lucifer globális sikere látványos, de csak látszólagos, mai szóval virtuális. A természet és a tradíció szakrális szigetei tovább élnek, és belőlük az Éden bármikor helyreállítható. A modern korszak maradandó művei mind e szigetektől sarjadtak. A kereszténység nem halt meg, csak alszik.

A létezés élő tartományait megtalálni ma sem lehetetlen, csak ehhez hit és egyéni erőfeszítés szükséges. A művész képes rá, hogy szembeüsszon az árral, és ne arra menjen, amerre a korszellem tereli. A fősodortól érintetlen természeti és szellemi környezet, a múlt hatalmas példatára, rejtett mesterek és közösségek, a gyermekvilág és Isten váratlan ajándékai segítik.

Csak szent – a mi kultúránkban keresztény – művészet lehetséges.